

TOMASZ GAJOWNIK

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0003-2580-5107

SIŁY ZBROJNE III RZESZY JAKO NARZĘDZIE POLITYKI OKUPACYJNEJ W GENERALNYM GUBERNATORSTWIE. NOWE POSTULATY BADAWCZE¹

THE THIRD REICH'S ARMED FORCES AS A TOOL OF OCCUPATION POLICY IN THE GENERAL GOVERNORATE: NEW RESEARCH PROPOSALS

Streszczenie: W ciągu ostatnich 20 lat możliwe stało się wykorzystanie nowych technologii cyfrowych w celu usprawnienia dostępu do materiałów archiwalnych za pośrednictwem Internetu. Dzięki nowoczesnym technologiom korzystanie z zasobów archiwalnych stało się prostsze i mniej kosztochłonne. W zakresie udostępniania dokumentów z lat II wojny światowej przodują archiwa amerykańskie i niemieckie. Możliwości oferowane obecnie historykom pozwalają na pogłębienie badań nad różnymi aspektami tego konfliktu, m.in. dziejów niemieckiej okupacji Polski. Jednym z ciekawszych problemów badawczych jest organizacja i funkcjonowanie sił zbrojnych III Rzeszy w Generalnym Gubernatorstwie.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, okupacja, Generalne Gubernatorstwo, III Rzesza, siły zbrojne

¹ Artykuł powstał dzięki przyznanemu autorowi stypendium naukowemu, sfinansowanemu ze środków Instytutu Strat Wojennych im. Jana Karskiego.

Abstract: Over the past 20 years, the possibilities of use of the new digital technologies to improve access to archival materials via the Internet has emerged. Thanks to modern technologies, using archival resources has become simpler and less costly. American and German archives are leading the way in providing access to documents from the World War II years. The possibilities offered to historians today make it possible to deepen research on various aspects of the conflict, among them, the history of the German occupation of Poland. One of the most interesting research problems is the organization and functioning of the Third Reich's armed forces in the General Governorate.

Keywords: World War II, occupation, General Governorate, Third Reich, armed forces

Mijająca w 2025 r. osiemdziesiąta rocznica zakończenia II wojny światowej skłania do różnego rodzaju refleksji, szczególnie w związku z wydarzeniami, które mają miejsce za południowo-wschodnią granicą Polski. Finał globalnego konfliktu z lat 1939–1945 i podporządkowanie krajów Europy Wschodniej brutalnej dominacji Związku Sowieckiego skutkowało licznymi przeobrażeniami w wielu sferach życia politycznego, ekonomicznego i społecznego tej części kontynentu.

Ich skutki nie ominęły także świata nauki, a zwłaszcza historii, którą zwycięzcy chcieli pisać po swojemu. W jej opracowywaniu nie było miejsca na masowe mordy i gwałty popełnione przez zbrodniczy system moskiewski na obywatelach Polski, Czechosłowacji, krajów bałtyckich, Węgier, Rumunii czy Bułgarii. Historycy mogli, pod czujnym okiem cenzorskim, badać dawne dzieje, traktując wiek XX, w którym przyszło im żyć i pracować, jak osobę zarażoną groźną chorobą zakaźną. Jedynie nieliczni badacze, głównie związani z panującym systemem, mieli dostęp do materiałów archiwalnych oraz innych źródeł, traktujących o wydarzeniach II wojny światowej i czasach ją poprzedzających. Często do uczonych, pracujących nad szeroko rozumianą problematyką dziejów okupacji niemieckiej z racji własnych zainteresowań, dołączali także ci, którzy – nie utożsamiając się z wartościami reprezentowanymi przez partię komunistyczną, ale chcąc i starając się prowadzić badania nad okresem 1939–1945 – traktowali tę aktywność jako furtkę, umożliwiającą im sięgnięcie po materiały, często klasyfikowane jako prohibity.

Władze poszczególnych państw wschodnioeuropejskich, poza Niemiecką Republiką Demokratyczną, zezwalały historykom na prowadzenie kwerend archiwalnych, opracowywanie wyników oraz ich publikowanie nie tylko ze względów politycznych, lecz także ekonomicznych. Monografie, artykuły i teksty źródłowe miały mieć nie tylko wartość historyczną, lecz także swego rodzaju wagę oskarżycielską, zwłaszcza gdy dotyczyły tak bolesnej kwestii, jak straty ludzkie, poniesione w wyniku eksterminacji żywej tkanki naro-

du. Prace badaczy dziejów miały być formą dowodu lub nawet aktu oskarżenia wobec władz Republiki Federalnej Niemiec i służyć wywarceniu na nie presji w celu osiągnięcia konkretnych rezultatów.

W ten sposób w komunistycznej Polsce do popularyzacji badań nad okupacją niemiecką niewątpliwie przyczyniły się same władze, które deklarowały chęć i potrzebę rozliczenia zbrodni nazistowskich, popełnionych w latach 1939–1945, nie wspominając jednak o sprawcach reprezentujących drugi z systemów totalitarnych. Jeszcze w czasie wojny uchwalono Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego², jak również podjęto próby przeprowadzenia, zakrojonej na szeroką skalę, operacji wymierzania sprawiedliwości wobec osób oskarżanych na jego podstawie. Starano się także skumulować w jednej organizacji struktury odpowiadające za prowadzenie śledztw w tych sprawach oraz zinstytucjonalizować dotyczące ich badania naukowe.

Realizacji tego ostatniego celu służyć miała Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, powołana do życia w 1945 r. Jej nazwa zmieniała się później kilkakrotnie³. Pion naukowy komisji publikował wyniki swoich badań m.in. w specjalnym biuletynie, na którego łamach poruszano problematykę okupacji niemieckiej⁴. Podobne zadania spełniały także inne ówczesne periodyki, wśród których najważniejsze, z punktu widzenia omawianej tematyki, były „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” (dziś „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem”), wydawane od 1974 r. przez Uniwersytet Wrocławski, oraz „Wojskowy Przegląd Historyczny” (obecnie „Przegląd Historyczno-Wojskowy”), publikowany od 1956 r. przez Wojskowy Instytut Historyczny, a obecnie przez Wojskowe Biuro Historyczne. Na łamach tych, a także innych czasopism pojawiło się wiele publikacji dotyczących szerokiego spektrum wydarzeń z lat wojny i okupacji. Jednak całkiem liczny dorobek ówczesnej literatury

² Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, DzU 1946, nr 69, poz. 377; A. Lityński, *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999, s. 63–128.

³ Do 1949 r. funkcjonowała nazwa Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, w latach 1949–1984 – Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, w latach 1984–1991 – Główna Komisja Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, w latach 1991–1999 – Główna Komisja Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu – Instytut Pamięci Narodowej, a w 1999 r., na mocy ustawy z 18 XII 1998 r., powołano do życia Instytut Pamięci Narodowej, T. Mielcarek, *Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich / Hitlerowskich w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem oddziały w Poznaniu. Funkcjonowanie i działalność 1945–1984*, Warszawa 2024; Ł. Jasiński, *Sprawiedliwość i polityka. Działalność Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich / Hitlerowskich w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2018.

⁴ Biuletyn ukazywał się w latach 1946–1998, w tym czasie łącznie wydano 40 tomów.

naukowej i memuarystycznej często był skażony potrzebą artykułowania przewodniej roli Polskiej Partii Robotniczej – poprzedniczki PZPR, i jej zbrojnego skrzydła – Gwardii Ludowej / Armii Ludowej⁵. Uwypuklenie roli podziemia komunistycznego w wielu wypadkach służyło jako wytrych, który miał umożliwić autorom uzyskanie zgody cenzury na publikację ich prac. Przedstawiciele Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk wnikliwie analizowali prezentowane w tekstach narracje. Ponadto rynek wydawniczy był zalewany publikacjami o charakterze wspomnieniowym, których twórcom bliżej było do istic hagiograficznego przedstawiania przebiegu wydarzeń, w tym uwypuklania własnych osiągnięć, niż do rzetelnej analizy heurystycznej⁶.

Prym wiodły prace poświęcone walkom w skali ogólnopolskiej i regionalnej oraz akcentujące udział Wehrmachtu w polityce eksterminacji ludności cywilnej, a także żołnierzy i oficerów Wojska Polskiego. Pozostałe aspekty funkcjonowania armii niemieckiej, w tym problematyka obecności sił zbrojnych III Rzeszy na ziemiach, na których w październiku 1939 r. utworzono Generalne Gubernatorstwo (GG), zwłaszcza w aspekcie strukturalno-organizacyjnym, miała wówczas marginalne znaczenie⁷.

Współcześnie, wraz z rozwojem infrastruktury internetowej oraz jej implementacją w sieciach archiwalnych, znacznie poprawił się dostęp do informacji o zasobach poszczególnych archiwów. W rezultacie pojawiła się tendencja nie tylko do dzielenia się przez nie wiedzą na temat materiałów w nich przechowywanych, lecz także do udostępniania ich w postaci kopii cyfrowych. Z punktu widzenia tematu niniejszych rozważań szczególnie ważną rolę odgrywają placówki wchodzące w skład sieci archiwalnej niemie-

⁵ W tym miejscu można przytoczyć, jako egzemplifikacje, dwie takie prace: P. Matusak, *Ruch oporu w Polsce 1939–1945*, Katowice 1987; S. Zając, *W pobliżu siedziby Hansa Franka*, Warszawa 1986.

⁶ Za jeden z przykładów tego rodzaju literatury może posłużyć przypadek książki Mieczysława Moczara *Barwy walki*, która została wydana aż trzynastokrotnie w latach 1962–1988. Autor, postać wiodąca prym w szeregach PZPR, wyolbrzymiał rolę partyzantki lewicowej, jednocześnie dezawuuując rolę i znaczenie organizacji niepodległościowych, zob. M. Moczar, *Barwy walki*, wyd. 1, Warszawa 1962. Inny przykład, nie mniej ciekawy, to wspomnienia Norberta Michty, który – podobnie jak Moczar – pomniejszał rolę partyzantki niepodległościowej, ograniczając ją do roli siły wicherzycielskiej, co miało skutkować licznymi walkami bratobójczymi i represjami ze strony okupanta niemieckiego, zob. N. Michta, *Z lat walki*, wyd. 2, Warszawa 1988.

⁷ Najszersze spektrum organizacyjno-strukturalnych aspektów funkcjonowania sił zbrojnych III Rzeszy w GG znajduje się w pracach: K. Radziwończyk, *Wehrmacht na obszarze Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1945 (organizacja, siły i kompetencje okupacyjne)*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1975, t. 26; idem, *Okupacyjny zarząd i zbrodnie wojenne Wehrmachtu podczas agresji na Polskę 1.9. – 25.10.1939*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1973, nr 2; idem, *Niemieckie siły zbrojne w okupowanej Polsce, 22.6.1941 – wiosna 1944 r.*, cz. 1, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1962, nr 3; cz. 2, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1962, nr 4. Godny odnotowania jest jeszcze tekst Bogdana Kobuszewskiego, który w syntetyczny sposób scharakteryzował podstawy organizacji Wehrmachtu w GG, zob. B. Kobuszewski, *Walka z transportem kolejowym w dystrykcie warszawskim (1942–1944). Próba bilansu (część I)*, „Rocznik Mazowiecki” 2006, nr 18.

ckiej Bundesarchiv oraz amerykańskiej National Archives and Records Administration (NARA). Od kilkunastu lat, a zwłaszcza od ostatnich pięciu, obie sieci udostępniają na swoich stronach część zeskanowanych materiałów archiwalnych, wytworzonych przez niemieckie instytucje wojskowe i cywilne w latach 1918–1945. Od 2011 do 2022 r. realizowano niemiecko-rosyjski projekt, mający na celu skanowanie dokumentów niemieckich, głównie z okresu II wojny światowej, przechowywanych w archiwach w Rosji. Część tych zbiorów została udostępniona *online*⁸. Rosnąca liczba tego rodzaju materiałów umożliwia prowadzenie nieskrępowanych żadnymi ograniczeniami kwerend archiwalnych w Internecie. Niestety tempo prac nad digitalizacją zbiorów podlega pewnym ograniczeniom, skutkującym potrzebą przeprowadzenia przez historyków kwerend w sposób tradycyjny w przypadku chęci przedstawienia wybranych problemów badawczych w pełnym zakresie źródłowym. Niemniej na obecnym poziomie dostępności do inwentarzy archiwalnych oraz samych zbiorów można spróbować wskazać pewne pola badawcze, których opracowanie w znaczący sposób wpłynęłoby na poszerzenie wiedzy w zakresie różnych aspektów funkcjonowania niemieckich sił zbrojnych w GG.

1. ORGANIZACJA, STRUKTURA, PERSONEL

25 września 1939 r. Adolf Hitler ustanowił na podbitych ziemiach polskich zarząd wojskowy (Ober-Ost) jako władzę przejściową, mającą funkcjonować do momentu określenia statusu tych terytoriów⁹. Zarząd ten został zniesiony 26 października 1939 r., wraz z włączeniem części wspomnianych obszarów do Rzeszy oraz ustanowieniem GG na pozostałych terenach. Do tego momentu pełnił władzy sprawował gen. Gerd von Rundstedt jako Naczelny Dowódca na Wschodzie (Oberbefehlshaber Ost – Ober-Ost), później zaś gen. Johannes Blaskowitz, który dotrwał na tym stanowisku do maja 1940 r. Obaj oficerowie doczekali się swych biografii¹⁰, w przeciwieństwie do swoich następców –

⁸ Materiały z okresu II wojny światowej to głównie akta wytworzone przez poszczególne organy kierownicze Wehrmachtu (OKW, OKH, OKK), dowództwa grup armii oraz poszczególnych związków operacyjnych, <https://wwii.germandocsinrussia.org/de/nodes/1-camo-bestand-500>, dostęp 30 XI 2024 r. W tekście poniżej będą podawane dane bibliograficzne oryginalnych dokumentów: Centralne Archiwum Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej (dalej: CAMO), fond (f.) 500, opis (op.), dzieło (d.), nazwa dokumentu.

⁹ *Nazi Occupation „Law” in Poland. Selected Documents*, cz. 2: *The General Government*, wybór i oprac. K.M. Pospieszalski, Poznań 2019 („Documenta Occupationis”, t. 6), s. 20–21; C. Madajczyk, *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1, wyd. 2, Warszawa 2019, s. 107–117.

¹⁰ Ch. Messenger, *The last Prussian: a biography of field marshal Gerd von Rundstedt, 1875–1953*, Barnsley, South Yorkshire 2011; R. Giziowski, *The Enigma of general Blaskowitz*, Barnsley, South Yorkshire 1997. W pierwszej z tych prac autor poświęcił kwestii objęcia przez Rundstedta funkcji dowódcy Ober-Ostu zaledwie jeden akapit na s. 94–95, natomiast w książce poświęconej Blaskowitzowi problematyka ta zajmuje prawie 70 stron tekstu (s. 159–221).

generałów Curta Ludwiga Freiherr von Gienantha i Siegfrieda Haenickego, sprawujących kierownictwo nad siłami zbrojnymi w GG po ok. dwa lata. Ich znaczenie nie było tak duże jak poprzedników. Pozbywając się Blaskowitza, generalny gubernator Hans Frank doprowadził do sytuacji, w której dowódcy wojskowi w GG (Militärbefehlshaber im GG – Milf. Bh. im GG) *de facto* dostosowywali się do jego poleceń. Od września 1942 r. siły Wehrmachtu na tym obszarze wchodziły w skład Okręgu Wojskowego GG (Wehrkreis Generalgouvernement). Roli obu oficerów nie należy jednak deprecjonować, ponieważ pozostawali najwyższymi rangą przedstawicielami sił zbrojnych Rzeszy na omawianym terytorium i odpowiadali za ich aktywność w ramach polityki okupacyjnej.

Brakuje publikacji poświęconych nie tylko roli i znaczeniu kierownictwa wojskowego w GG, lecz także podległych mu wojsk. Szczególnie interesujące wydaje się podjęcie badań nad działalnością niemieckiego wywiadu i kontrwywiadu w kontekście ich działań operacyjnych, wymierzonych przeciwko strukturom Polskiego Państwa Podziemnego. Jest to ciekawy aspekt dziejów funkcjonowania aparatu wojskowego ze względu na możliwość konfrontacji źródeł przechowanych w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN) z materiałem aktowym ze zbiorów NARA¹¹. Zachowana i udostępniona dokumentacja, wytworzona przez organy armii niemieckiej na ziemiach polskich, umożliwia prześledzenie nie tylko aktywności kierownictwa wojskowego, lecz także zmian organizacyjno-strukturalnych¹².

Podczas kampanii polskiej 1939 r. na zapleczu frontu funkcjonowały Dowództwa Obszarów Tyłowych / Zapasowych Armii (Der Kommandant des rückwärtiges Armeegebiet – w skrócie Korück). Zostały one powołane przy dowództwach związków operacyjnych w celu zarządzania okupowanymi terytoriami na głębokość ok. 50 km od linii styku sił niemieckich i polskich. Podążały za posuwającymi się oddziałami bojowymi. Do ich zadań należało m.in.: utrzymanie bezpieczeństwa (czyli ochrona i obrona ważnych obiektów oraz aktywna walka z partyzantami), utrzymanie i rozbudowa administracji cywilnej, kierowanie przemaszerem jednostek, kwestie zakwaterowania oddziałów Wehrmachtu oraz organizacja ruchu drogowego¹³. W zasobie Bundesarchiv zachowane są, w dość dobrym stanie, materiały wytworzone przez poszczególne Dowództwa

¹¹ W zasobie Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN) znajduje się ciekawy zbiór materiałów dotyczący aktywności niemieckiego wywiadu i kontrwywiadu (sygn. Kr 075/1), natomiast dostępne są w Internecie, na stronie amerykańskiej sieci archiwalnej, mikrofilmy dokumentów wytworzonych przez służbę wywiadowczą Naczelnego Dowództwa Wojsk Lądowych – Oddział Obce Armie Wschód kierowaną przez gen. Reinharda Gehlena (NARA, T-78: Oberkommando des Heeres / Fremde Heere Ost).

¹² Bundesarchiv – Militär Abteilung in Freiburg (dalej: BA – MA), Militärbefehlshaber im Generalgouvernement, sygn. RH 53-23.

¹³ Więcej zob. m.in. J. Hasenclever, *Wehrmacht und Besatzungspolitik in der Sowjetunion: die Befehlshaber der rückwärtigen Heeresgebiete 1941–1943*, Paderborn–München 2010; K. Hammel, *Kompetenzen und Verhalten der Truppe im rückwärtigen Heeresgebiet* [w:] *Die Soldaten der Wehrmacht*, red. H. Poeppel, W.K.P. von Preußen, K.G. von Hase, München 1999.

Obszarów Tyłowych, co sprawia, że można odtworzyć ich aktywność podczas działań wojennych¹⁴.

Utworzenie Ober-Ostu skutkowało wprowadzeniem nowej struktury organizacyjnej. Powołano do życia Wyższe Dowództwa do Zadań Specjalnych (Höheres Kommandos zur besonderen Verfügung – HK z.b.V), którym podlegały stacjonujące w GG frontowe dywizje piechoty oraz tworzone od podstaw dywizje strzelców krajowych (Landeschützen Divisionen – Lds Div.)¹⁵. Okres od października 1939 do maja 1940 r. był czasem bardzo dynamicznej rotacji poszczególnych związków wchodzących w skład wyższych dowództw. Obok jednostek frontowych, których obecność na ziemiach polskich determinowana była nieufnością Hitlera wobec Moskwy i obawą przed potencjalnym atakiem z jej strony, terytorium GG stało się miejscem organizacji nowych dywizji, które następnie były przerzucane na zachodnią granicę Rzeszy. Podobną intensywność, jeśli chodzi o zwiększoną obecność Wehrmachtu, można odnotować w momencie przygotowań Niemiec do wojny na Wschodzie. Od grudnia 1940 r. GG stało się kluczowym obiektem zainteresowań służb kwatermistrzowskich i logistycznych armii niemieckiej. Od marca 1941 r. zauważalnie wzrastała obecność jednostek poszczególnych związków operacyjnych. Wszystkie te zmiany rzutowały na możliwości operacyjne dowództwa wojskowego w GG, któremu podlegały jednostki przybywające na ten obszar. Jednostki te mogły być wykorzystywane do działań o charakterze prewencyjnym i represyjnym. Podobnie sytuacja wyglądała w latach późniejszych.

Innym, mało rozpoznanym w literaturze przedmiotu, aspektem organizacji struktur Wehrmachtu jest funkcjonowanie komendantur wojskowych. W GG utworzono ich hierarchiczną strukturę, na której szczycie znajdowały się nadkomendantury polowe (Oberfeldkommandantur – OFK). Jednostkami niższego rzędu były komendantury miast/miejskie (Ortskommandantur – OK), podlegające OFK bezpośrednio lub za pośrednictwem komendantur polowych (Feldkommandantur – FK). OFK były odpowiednikiem nieliniowego dowództwa na szczeblu dywizji, co oznacza, że struktura ich sztabów była wzorowana na organizacji sztabu dywizji. Do zadań OFK, a co za tym idzie także OK i FK, należało: kierowanie szkoleniem podległych jednostek i jego kontrola, przygotowanie i podjęcie działań militarnych na wypadek poważnego zagrożenia, ochrona obiektów i urządzeń wojskowych, sprawy kwaterunkowe, gospodarcze, wyżywienie, zakwaterowanie i zaopatrywanie wszystkich jednostek stacjonujących na podległych im obszarach, organizacja i regulowanie przewozów (w tym komunikacji kolejowej) oraz przemarszów

¹⁴ Jako przykładową można wskazać dokumentację aktywności Korück 501 przy dowództwie 3. Armii, BA-MA, Kommandanten der rückwärtigen Armeegebiet, Korück 501 (AOK 3), RH23/3.

¹⁵ Na obszarze GG funkcjonowały dwa HK z.b.V: XXXIV i XXXV, których dzienniki wojenne wraz z załącznikami oraz dokumentacja poszczególnych pionów sztabów przechowywane są we Freiburgu, zob. BA-MA, zespół dowództw korpusnych oraz do zadań specjalnych (RH24), XXXIV. HK z.b.V, sygn. RH24-34, XXXV. HK z.b.V, sygn. RH24-35.

jednostek przez dany teren, wojskowy kontrwywiad i śledzenie nastrojów społecznych oraz organizacja działalności kulturalnej dla żołnierzy¹⁶. OFK funkcjonowały na poziomie dystryktów, natomiast OK pokrywały obszary poszczególnych powiatów lub ich części. Z kolei FK kontrolowały działalność lokalnych OK oraz stanowiły pośrednie ogniwo na linii komunikacyjnej OFK – lokalne władze cywilne (na obszarze podległym danej FK)¹⁷. Co istotne, sieć komendantur była rotacyjna, tzn. każda z nich mogła zostać przeniesiona na nowe miejsce postoju¹⁸. Rozpoznanie i ustalenie dyslokacji poszczególnych jednostek, zarówno frontowych, jak i tych o charakterze administracyjnym, może pomóc m.in. przy badaniach nad rolą Wehrmachtu w eksterminacji ludności cywilnej¹⁹.

2. ROLA SIŁ ZBROJNYCH W POLITYCE EKSTERMINACYJNEJ

Prawie 60 lat minęło od ukazania się pracy Szymona Datnera, dotyczącej udziału Wehrmachtu w realizacji polityki fizycznej eliminacji narodu polskiego, do pojawienia się publikacji poruszającej ten temat, mającej podobne znaczenie dla badań²⁰. Obie prace

¹⁶ CAMO, f. 500, op. 12451, d. 581. OKH, Generalquartiermeister, Abteilung Kriegsverwaltung (V): Erlasse, Aufrufe, Weisungen und Befehle des OKH, des Ic der Heeresgruppe B und des Generalgouverneurs Dr. Frank über organisatorische Neugliederung des Generalgouvernements, Struktur der Administration und der Gliederung des Generalgouvernements, Maßnahmen gegen Überfälle auf Wehrmachtstransporte im Generalgouvernement, zur Errichtung einer Auskunftsstelle für ehemalige polnische Armeeangehörige, zu Streitigkeiten bei militärischen Ehrenbezeugungen gegenüber dem Generalgouverneur u.a., Militärbefehlshaber im Generalgouvernement, Ia/0.Qu, Tgb. Nr. 2040/40 geh., Betr.: Aufgaben der Ortskommandaturen und Standorts-Kommandaturen im Bereich des M.i.G., H. Qu., den. 10. Oktober 1940, k. 22–25, wer. elektr. <https://wwii.germandocsinrussia.org/de/nodes/1376-akte-581-okh-generalquartiermeister-abteilung-kriegsverwaltung-v-erlasse-aufrufe-weisung#page/1/mode/grid/zoom/1>, dostęp 30 XI 2024 r.; K. Radziwończyk, *Wehrmacht...*, s. 19–23.

¹⁷ K. Radziwończyk, *Wehrmacht...*, s. 21; B. Kobuszewski, *Walka z transportem...*, s. 133–134, przypis 67.

¹⁸ Zachowana dokumentacja komendantur, mimo że liczbowo niewielka, umożliwia prześledzenie ich zmian dyslokacyjnych, co w pewnym stopniu ułatwia zorientowanie się, kiedy i gdzie dana komendantura funkcjonowała, BA-MA, Kommandanturen den Militärverwaltung, sygn. RH36.

¹⁹ Jeśli chodzi o organizację i strukturę, pojawiają się już pierwsze zwiastuny zainteresowania ze strony młodych badaczy. W 2022 r., na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, została obroniona praca doktorska, której autor Bartłomiej Gryta podjął próbę opracowania tematu obecności Wehrmachtu w dystrykcie lubelskim w latach 1939–1944 (promotor dr hab. Waldemar Kozyra, prof. UMCS). Niestety, jak zwrócili uwagę recenzenci, autor rozprawy nie sięgnął do materiałów przechowywanych w Niemczech (prof. Ryszard Kaczmarek) ani w AIPN (dr hab. Waldemar Grabowski), <https://www.umcs.pl/pl/aktualnosci,7595,obrona-pracy-doktorskiej-mgr-bartlomiej-gryty,124837.htm>, <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2022/1202/082944-recenzja-nr-1.pdf>, dostęp 30 XI 2024 r.; <https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2022/1202/082945-recenzja-nr-2.pdf>, dostęp 30 XI 2024 r.

²⁰ J. Böchler, *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce. Wrzesień 1939. Wojna totalna*, Kraków 2009; S. Datner, *55 dni Wehrmachtu w Polsce. Zbrodnie dokonane na polskiej ludności cywilnej w okresie 1 IX – 25 X*

łączy omawiany okres – kampania polska 1939 r. Natomiast dotąd nie ma monografii poświęconych udziałowi żołnierzy niemieckich w masowych egzekucjach w miastach i miasteczkach, obławach, w akcji „Reinhard” czy operacjach przeciwpartyzanckich²¹. Kwestia funkcjonowania na ziemiach polskich licznych obozów jenieckich dla żołnierzy sowieckich, pojawiająca się w literaturze przedmiotu, ma na celu uwypuklenie okrucieństwa żołnierzy niemieckich, sprawujących nadzór nad wziętymi do niewoli czerwonoarmistami. Tymczasem załogi tych obozów miały za zadanie także eliminowanie prób kontaktów miejscowej ludności z jeńcami.

W publikacjach poświęconych regionalnym aspektom niemieckiej okupacji ziem polskich wykorzystywane są do dnia dzisiejszego liczne zeznania świadków wydarzeń, zebrane przez okręgowe komisje badania zbrodni hitlerowskich, a obecnie przechowywane w Archiwum IPN²². Niestety, nieznajomość umundurowania niemieckich oprawców, czas złożenia zeznań (często 20–30 lat po zakończeniu wojny) oraz kłopoty z pamięcią osób przesłuchiowanych skutkowały ogólnymi zapisami w stylu: „żołnierze w zielonych czy szarych mundurach”. Świadczenia te, istotne z punktu widzenia określenia skali represji, mogą zostać uzupełnione o wiedzę, którą przynoszą dzienniki jednostek wojskowych stacjonujących w GG, meldunki sytuacyjne oraz zachowane dzienniki rozkazów, znajdujące się w zbiorach archiwalnych²³. Ciekawym materiałem poznawczym są akta sądów niemieckich, które także pozostają na marginesie zainteresowań polskich historyków, mimo że są przechowywane w naszym kraju²⁴. Sądy te rozstrzygały m.in. sprawy, któ-

1939, Warszawa 1967. Za formę uzupełnienia można uznać rozprawę doktorską Tomasza Sudoła, poświęconą zbrodniom Wehrmachtu na żołnierzach Wojska Polskiego we wrześniu i październiku 1939 r., przygotowaną pod kierunkiem prof. Jana Żaryna i obronioną na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w kwietniu 2022 r., zob. informacja o terminie obrony i nadania stopnia oraz recenzje, <https://bip.uksw.edu.pl/node/257>, dostęp 30 XI 2024 r. Tom 1 tej pracy właśnie ukazał się drukiem: T. Sudół, *Zbrodnie wojenne Wehrmachtu na żołnierzach Wojska Polskiego popełnione od września do grudnia 1939 r.*, t. 1: *Geneza zbrodni. Zbrodnie na polu walki*, Warszawa 2025.

²¹ W zakresie wzmiankowanych operacji przeciwpartyzanckich ciekawą pozycję źródłową stanowi praca Bogdana Siejka, który opracował część dokumentów Wehrkreis GG, dotyczących operacji Sturmwind, zob. B. Siejek, *Operacja „Sturmwind”: dokumenty Wehrkreiskommando GG*, Kraków 2024.

²² Literatura poświęcona tej kwestii jest na tyle liczna, że w niniejszym tekście zaprezentowano, jako wybrane przykłady, tylko najnowsze publikacje: S. Piątkowski, *„W płomieniach zaś ciągle odzywały się jęki...”*. *Niemieckie zbrodnie na niosących pomoc Żydom Polakach z Ciepłowa i okolic (1942–1943)*, Warszawa 2025; *Zbrodnia pomorska 1939. Dokumentacja terroru niemieckiego*, t. 1, wstęp, wybór i oprac. I. Mazanowska, M. Tomkiewicz, T. Ceran, Bydgoszcz–Warszawa 2025; N. Bączyk, *Terror niemiecki w powiecie Garwolin 1939–1944*, Warszawa 2024; T. Ceran, *Zbrodnia pomorska 1939. Początek ludobójstwa niemieckiego w okupowanej Polsce*, Bydgoszcz–Warszawa 2024; M. Kubicki, *Okupacja niemiecka w powiecie starogardzkim w latach 1939–1945*, Gdańsk–Warszawa 2024; *Polacy ratujący Żydów w dystrykcie lubelskim 1939–1944 – oblicza pomocy*, red. R. Drabik, A. Gontarek, Lublin 2024; K. Trzeskowska-Kubasik, *Ofiary terroru i działań wojennych w latach 1939–1945 z terenu Kreishauptmannschaft Busko*, Warszawa 2023.

²³ Zob. przypis 11.

²⁴ Chlubny wyjątek stanowią prace Konrada Graczyka, który w swych badaniach pochyla się nad rolą i funkcjonowaniem niemieckich instytucji sądowych na ziemiach polskich w okresie II wojny światowej.

rych przedmiotem były przestępstwa (z punktu widzenia niemieckiego prawodawstwa) wobec mienia wojskowego, a w toczących się śledztwach występował personel wojskowy w roli świadków i/lub oskarżycieli²⁵.

3. WEHRMACHT JAKO NARZĘDZIE EKSPLOATACJI EKONOMICZNEJ

Problematyka udziału niemieckich sił zbrojnych w grabieży ekonomicznej ziem Rzeczypospolitej jest reprezentowana w polskiej literaturze przedmiotu w sposób incydentalny. W najszerszym ujęciu stan badań ujmuje jeden z tomów cyklu poświęconego przemysłowi na ziemiach polskich w latach II wojny światowej, autorstwa Piotra Matusaka²⁶. Autor ten, wykorzystując część dokumentacji niemieckiego Urzędu Gospodarki Wojennej OKW, zwięźle scharakteryzował kwestie organizacyjno-strukturalne, cele i zadania tego urzędu oraz elementy jego współpracy z innymi podmiotami, odpowiedzialnymi za organizację grabieży ekonomicznej Polski. Ze względu na przedmiot badań oraz zachowany, rozległy niemiecki materiał źródłowy, Matusak skupił się na węzłowym zaprezentowaniu kluczowych problemów badawczych. Jako współautor (wraz z Eugeniuszem Kozłowskim) opublikował także zbiór dokumentów, poświęconych eksploatacji siły roboczej i grabieży ziem polskich w schyłkowym okresie wojny (seria „Documenta Occupationis”, t. 12)²⁷. Wydawcy zbioru skupili się na schyłkowym okresie wojny, wydając wyselekcjonowane dokumenty w oryginale, co jest problemem dla osób nieznających języka niemieckiego. Literaturę uzupełnia artykuł Mieczysława Bronesa z 1968 r. Jak widać, temat udziału Wehrmachtu w działalności rabunkowej jest

wej, by przytoczyć dwie publikacje zwarte, zob. K. Graczyk, *Niemieckie sądy specjalne w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 2025; *idem*, *Sondergericht Kattowitz 1939–1945: Sąd specjalny w Katowicach 1939–1945*, Warszawa 2020.

²⁵ Składane przez świadków zeznania wymagały podania przydziałów służbowych, co umożliwia określenie miejsca i czasu funkcjonowania jednostki, w której owi świadkowie służyli. Jako przykład może posłużyć śledztwo przeciwko Marianowi Bednarskiemu, oskarżonemu o kradzież mienia wojskowego ze szpitala polowego w Sokołowie. Oprócz samego funkcjonowania szpitala możliwe jest ustalenie, jaka komendantura działała w tym czasie oraz która grupa żandarmerii polowej była jej podporządkowana, zob. Archiwum Państwowe w Warszawie, zespół Sądu Niemieckiego w Warszawie, sygn. 1207/4284. Ortskommandantur I/411, Feldgendarmierigruppe, Bericht bei vernehmung des Stanisław Katschmarek am 26 I 1942, Sokolow, 26 I 1942, k. 10–15.

²⁶ P. Matusak, *Przemysł na ziemiach polskich w latach II wojny światowej*, t. 1: *Eksploatacja przez okupantów i konspiracja przemysłowa Polaków*, Warszawa–Siedlce 2009.

²⁷ *Eksploatacja siły roboczej i grabież ziem polskich przez Wehrmacht w końcowym okresie II wojny światowej*, wybór źródeł i oprac. E. Kozłowski, P. Matusak, Poznań 1986 („Documenta Occupationis”, t. 12).

praktycznie *terra incognita*²⁸. Tymczasem dokumentacja niemieckich władz cywilnych i wojskowych, udostępniana *online* przez NARA, umożliwia zbadanie omawianego zjawiska w sposób zdecydowanie bardziej pogłębiony.

Kluczową rolę w tej materii odgrywa zespół Urzędu Gospodarki Wojennej / Uzbrojenia OKW (Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt Oberkommando der Wehrmacht – OKW / Wi Rü Amt)²⁹. Powstał on w 1935 r., jako specjalny sztab (*Sonderstab*) o nazwie Wehrwirtschaftsstab (Sztab Gospodarki Wojennej). Na jego czele stał generalleutnant (generał porucznik) Georg Thomas, który podlegał Ministrowi Wojny (Kriegsminister) feldmarsz. Wernerowi von Blombergowi. Sztab specjalny zajmował się badaniem sytuacji ekonomicznej oraz pozyskiwaniem sprzętu i uzbrojenia dla wszystkich trzech pionów OKW (sił lądowych, marynarki wojennej i sił powietrznych). Był również odpowiedzialny za dostarczanie żywności, zaopatrzenia i kwater dla armii. W 1938 r. Wehrwirtschaftsstab został przemianowany na Urząd Gospodarki Wojennej (Wehrwirtschaftsamt), a w 1939 r. na Urząd Gospodarki Wojennej i Uzbrojenia (Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt). W czasie wojny podlegał Ministerstwu Uzbrojenia i Produkcji Wojennej Rzeszy (Reichsministerium für Rüstung- und Kriegsproduktion). Zachowany materiał aktowy pozwala na zapoznanie się z aktywnością na niwie ekonomicznej nie tylko tego urzędu, lecz także rządu GG i jego administracji czy pełnomocnika ds. Planu Czteroletniego. Ciekawym źródłem jest m.in. korespondencja między instytucjami okupacyjnymi i niemieckimi firmami, zainteresowanymi drenażem polskich zasobów surowcowych. Cenny materiał poznawczy stanowią także analizy opracowywane przez poszczególne pionory terenowych struktur urzędu, z licznie występującymi w nich danymi statystycznymi. Ocalałe z pożogi wojennej dokumenty ukazują, zarówno w skali mikro, jak i makro, elementy niemieckiego planu eksploatacji ekonomicznej ziem polskich oraz specyfikę powiązań instytucji III Rzeszy, odpowiedzialnych za dostarczanie surowców i produktów dla niemieckiej maszyny wojennej³⁰.

Zasygnalizowane w niniejszym tekście postulaty nie wyczerpują kwestionariusza pytań badawczych, dotyczących funkcjonowania sił zbrojnych III Rzeszy w GG. Zeskanowane dokumenty niemieckich władz wojskowych, udostępniane przez archiwa na coraz większą skalę, umożliwiają prowadzenie badań naukowych na poziomie trudnym do tej pory do realizacji ze względów finansowych. Przed historiami otwierają się nowe możliwo-

²⁸ M. Brones, *Niektóre problemy grabieży ekonomicznej w Polsce dokonywanej przez Wehrmacht w okresie 1.9 – 25.10.1939 r.*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1968, t. 18, s. 46–79.

²⁹ NARA, T-77: Oberkommando der Wehrmacht / Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt.

³⁰ Bliżej nieokreślona liczba dokumentów, wytworzonych przez wojskowe organa administracyjne w GG, przechowywanych w głównym archiwum wojskowym w Poczdamie, została zniszczona w wyniku pożaru, który wybuchł na skutek nalotu bombowego w 1943 r.

ści, które – odpowiednio wykorzystane – mogą przyczynić się do pogłębienia wiedzy na temat wielu aspektów okupacji niemieckiej w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Kr 075/1.

Archiwum Państwowe w Warszawie

Sąd Niemiecki w Warszawie.

Bundesarchiv – Militär Abteilung (Freiburg)

Generalkommandos und Höhere Kommando – RH24.

Kommandanten der rückwärtigen Armeegebiet – RH23.

Kommandanturen den Militärverwaltung – RH36.

Militärbefehlshaber im Generalgouvernement – RH 53-23.

Centralne Archiwum Ministerstwa Obrony Federacji Rosyjskiej

Fond 500 – zdobywcze akta niemieckie.

National Archives and Records Administration

T-77: Oberkommando der Wehrmacht / Wehrwirtschafts- und Rüstungsamt.

T-78: Oberkommando des Heeres / Fremde Heere Ost.

Źródła normatywne

Obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 11 grudnia 1946 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu dekretu z dnia 31 sierpnia 1944 r. o wymiarze kary dla faszystowsko-hitlerowskich zbrodniarzy winnych zabójstw i znęcania się nad ludnością cywilną i jeńcami oraz dla zdrajców Narodu Polskiego, DzU 1946, nr 69, poz. 377.

Netografia

<https://bip.uksw.edu.pl/node/257>, dostęp 30 XI 2024 r.

<https://www.umcs.pl/pl/aktualnosci,7595,obrona-pracy-doktorskiej-mgr-bartlomieja-gryty,124837.chtm>, dostęp 30 XI 2024 r.

<https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2022/1202/082944-recenzja-nr-1.pdf>, dostęp 30 XI 2024 r.

<https://phavi.umcs.pl/at/attachments/2022/1202/082945-recenzja-nr-2.pdf>, dostęp 30 XI 2024 r.

<https://wwii.germandocsinrussia.org/de/nodes/1-camo-bestand-500>, dostęp 30 XI 2024 r.

Źródła drukowane

Eksploracja siły roboczej i grabież ziem polskich przez Wehrmacht w końcowym okresie II wojny światowej, wybór źródeł i oprac. E. Kozłowski, P. Matusak, Poznań 1986 („Documenta Occupationis”, t. 12).

Nazi Occupation „Law” in Poland: Selected Documents, cz. 2: *The General Government*, wybór i oprac. K.M. Pospieszalski, Poznań 2019 („Documenta Occupationis”, t. 6).

OPRACOWANIA

Bączyk N., *Terror niemiecki w powiecie Garwolin 1939–1944*, Warszawa 2024.

Böchlér J., *Zbrodnie Wehrmachtu w Polsce. Wrzesień 1939. Wojna totalna*, Kraków 2009.

Brones M., *Niektóre problemy grabieży ekonomicznej w Polsce dokonywanej przez Wehrmacht w okresie 1.9 – 25.10.1939 r.*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1968, t. 18.

Ceran T., *Zbrodnie pomorska 1939. Początek ludobójstwa niemieckiego w okupowanej Polsce*, Bydgoszcz–Warszawa 2024.

Datner S., *55 dni Wehrmachtu w Polsce. Zbrodnie dokonane na polskiej ludności cywilnej w okresie 1. IX – 25. X 1939*, Warszawa 1967.

Giziowski R., *The Enigma of general Blaskowitz*, Barnsley, South Yorkshire 1997.

Graczyk K., *Niemieckie sądy specjalne w Generalnym Gubernatorstwie 1939–1945*, Warszawa 2025.

Graczyk K., *Sondergericht Kattowitz 1939–1945: Sąd specjalny w Katowicach 1939–1945*, Warszawa 2020.

Hammel K., *Kompetenzen und Verhalten der Truppe im rückwärtigen Heeresgebiet* [w:] *Die Soldaten der Wehrmacht*, red. H. Poeppel, W.K.P. von Preußen, K.G. von Hase, München 1999.

Hasenclever J., *Wehrmacht und Besatzungspolitik in der Sowjetunion: die Befehlshaber der rückwärtigen Heeresgebiete 1941–1943*, Paderborn–München 2010.

Jasiński Ł., *Sprawiedliwość i polityka. Działalność Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich / Hitlerowskich w Polsce 1945–1989*, Warszawa 2018.

- Kobuszewski B., *Walka z transportem kolejowym w dystrykcie warszawskim (1942–1944). Próba bilansu (część I)*, „Rocznik Mazowiecki” 2006, nr 18.
- Kubicki M., *Okupacja niemiecka w powiecie starogardzkim w latach 1939–1945*, Gdańsk–Warszawa 2024.
- Lityński A., *O prawie i sądach początków Polski Ludowej*, Białystok 1999.
- Madajczyk C., *Polityka III Rzeszy w okupowanej Polsce*, t. 1, wyd. 2, Warszawa 2019.
- Matusak P., *Przemysł na ziemiach polskich w latach II wojny światowej*, t. 1: *Eksploracja przez okupantów i konspiracja przemysłowa Polaków*, Warszawa–Siedlce 2009.
- Matusak P., *Ruch oporu w Polsce 1939–1945*, Katowice 1987.
- Messenger Ch., *The Last Prussian: A Biography of Field Marshal Gerd von Rundstedt, 1875–1953*, Barnsley, South Yorkshire 2011.
- Michta N., *Z lat walki*, wyd. 2, Warszawa 1988.
- Mielcarek T., *Główna Komisja Badania Zbrodni Niemieckich / Hitlerowskich w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem oddziały w Poznaniu. Funkcjonowanie i działalność 1945–1984*, Warszawa 2024.
- Moczar M., *Barwy walki*, wyd. 1, Warszawa 1962.
- Piątkowski S., *„W płomieniach zaś ciągle odzywały się jęki...” Niemieckie zbrodnie na niosących pomoc Żydom Polakach z Ciepłelowa i okolic (1942–1943)*, Warszawa 2025.
- Polacy ratujący Żydów w dystrykcie lubelskim 1939–1944 – oblicza pomocy, red. R. Drabik, A. Gontarek, Lublin 2024.
- Radziwończyk K., *Niemieckie siły zbrojne w okupowanej Polsce, 22.6.1941 – wiosna 1944 r.*, cz. 1, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1962, nr 3; cz. 2, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1962, nr 4.
- Radziwończyk K., *Okupacyjny zarząd i zbrodnie wojenne Wehrmachtu podczas agresji na Polskę 1.9. – 25.10.1939*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1973, nr 2.
- Radziwończyk K., *Wehrmacht na obszarze Generalnego Gubernatorstwa w latach 1942–1945 (organizacja, siły i kompetencje okupacyjne)*, „Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce” 1975, t. 26.
- Siejek B., *Operacja „Sturmwind”: dokumenty Wehrkreiskommando GG*, Kraków 2024.
- Sudoł T., *Zbrodnie wojenne Wehrmachtu na żołnierzach Wojska Polskiego popełnione od września do grudnia 1939 r.*, t. 1: *Geneza zbrodni. Zbrodnie na polu walki*, Warszawa 2025.
- Trzeskowska-Kubasik K., *Ofiary terroru i działań wojennych w latach 1939–1945 z terenu Kreishauptmannschaft Busko*, Warszawa 2023.
- Zajac S., *W pobliżu siedziby Hansa Franka*, Warszawa 1986.
- Zbrodnia pomorska 1939. Dokumentacja terroru niemieckiego*, t. 1, wstęp, wybór i oprac. I. Mazanowska, M. Tomkiewicz, T. Ceran, Bydgoszcz–Warszawa 2025.

TOMASZ GAJOWNIK – doktor habilitowany, adiunkt w Instytucie Historii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Absolwent Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zainteresowania badawcze: historia XX w. ze szczególnym uwzględnieniem historii państw bałtyckich, historii polskiego wywiadu wojskowego w latach 1918–1945 oraz okupacji niemieckiej ziem polskich. Autor kilkudziesięciu publikacji, w tym monografii poświęconych działalności Oddziału II Sztabu Generalnego (Głównego) WP na Litwie w latach 1921–1939 oraz działalności attachés wojskowych II Rzeczypospolitej w krajach bałtyckich.

TOMASZ GAJOWNIK – PhD. in history, assistant professor at the Institute of History of the University of Warmia and Mazury in Olsztyn. Graduate of the Nicolaus Copernicus University in Toruń. His research interests include 20th-century history, with a particular focus on the history of the Baltic States, the history of Polish military intelligence in 1918–1945, and the German occupation of Polish territories. Author of several dozen publications, including monographs on the activities of the General (Main) Staff of the Polish Army Branch II in Lithuania in 1921–1939 and the activities of military attachés of the Second Polish Republic in the Baltic States.